

УДК 364.4:005.334.2:303.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2025-20.19>

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: КЕЙСИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

СЕЙКО НАТАЛІЯ АНДРІЇВНА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка
sejkona.zdu@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6197-9553

КОТЛОВИЙ СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка
kotlovuy@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7724-9398

ЛІТЯГА ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка
innalet@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6210-4145

У статті обґрунтовано місце і роль навчальних кейсів, спрямованих на розвиток резильєнтності магістрів соціальної роботи в процесі навчальної практики. Встановлено, що потреба в розвитку резильєнтності фахівців соціальної сфери викликана об'єктивною соціальною ситуацією, притаманною сучасному українському суспільству, що характеризується високим рівнем кризовості, травматичності, нестабільності. На підставі аналізу численних наукових джерел визначено, що професійна резильєнтність соціального працівника має двояку спрямованість – на себе та на клієнта, резильєнтність якого визначає успіх чи невдачу у вирішенні його складної / кризової життєвої ситуації. Класифіковано основні ознаки резильєнтності майбутніх соціальних працівників – ментальну, емоційну, фасилітативну, ознаку самоконтролю, ознаку самоприйняття. Аналіз навчальних кейсів для магістрів соціальної роботи здійснено на базі авторського досвіду керування навчальною практикою в Житомирському державному університеті імені Івана Франка впродовж 2022–2025 рр. Пропоновані студентам для вирішення навчальні кейси представлено в дослідженні в поєднанні кількох груп: мотиваційні (сприяють формуванню у здобувачів позитивної мотивації щодо майбутньої професійної діяльності), соціально-комунікаційні (розвивають медіаторські вміння майбутніх соціальних працівників), кейси протидії професійному вигоранню (значення яких ми вбачаємо в тому, щоб запобігти вигоранню соціальних працівників, що виявляється в емоційному виснаженні, втраті зацікавлення в професії, байдужості до виконання обов'язків тощо), фасилітативні (в основі яких покладено поняття фасилітації як взаємовпливу, зумовленого соціальними контактами, що сприяють активізації групових соціально-комунікативних зв'язків, саморегуляції та самовдосконаленню соціального працівника).

Ключові слова: соціальний працівник, резилієнс, резильєнтність, навчальна практика, кейс, кейс-стаді.

Постановка проблеми. Професійна підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Соціальна робота» передбачає реалізацію низки виробничих і навчальних практик, частина з яких відбувається у вигляді практичних (аудиторних) занять в офлайн, онлайн чи змішаному форматі.

Об'єктивна соціальна ситуація, притаманна сучасному українському суспільству, характеризується високим рівнем кризовості, травматичності, нестабільності. Кожен клієнт системи соціальної роботи в сучасному українському суспільстві потребує збереження й поповнення ресурсів функціонування в умовах війни.

У зв'язку із цим інтегральна професійна компетентність соціального працівника має передбачати (крім зазначених в освітній програмі загальних і спеціальних компетенцій) ще й достатній рівень резильєнтності. Відзначимо, що професійна резильєнтність соціального працівника має двояку спрямованість – на себе та на клієнта, резильєнтність якого визначає успіх чи невдачу у вирішенні його складної / кризової життєвої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема резильєнтності досить широко представлена в науковій літературі, переважно психологічній та медичній, це питання вивчали Г. Боннано (2012) [11], О. Кокун і Т. Мельничук (2023) [1], Г. Лазос (2018) [2], В. Чорнобровкін та О. Морозова (2021) [10], С. Сігова та О. Морозова (2020) [7], Д. Флетчер та М. Саркар (2013) [12] та ін. Проблема практико-орієнтованої професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і питання використання case-study в їх підготовці стали предметом розгляду в наукових публікаціях І. Міщенко (2008) [3], І. Савельчук (2019) [5], Н. Сейко, С. Ситняківської, Н. Павлик (2021) [6], Г. Слозанської (2014) [8], Ю. Тодорцевої (2020) [9] та ін. Водночас зауважимо, що питання розвитку резильєнтності майбутніх соціальних працівників у процесі проходження різного роду практик досі не було предметом наукового розгляду.

У зв'язку із цим констатуємо, що **мета статті** полягає в аналізі місця й ролі професійних кейсів для майбутніх магістрів соціальної роботи в розвитку їх резильєнтності під час навчальних практик.

Методи дослідження. У процесі дослідження нами було використано методи наукового аналізу й синтезу – для вивчення наукової літератури з проблеми професійної підготовки майбутніх магістрів соціальної роботи та проблеми резильєнсу в професійній діяльності; метод класифікації – для виокремлення основних ознак резильєнтності фахівця, метод ідеалізації – для побудови навчальних кейсів різного типу, які використовувалися в процесі проходження здобувачами навчальних практик.

Виклад основного матеріалу. Поняття резильєнсу ввійшло в гуманітарну науку з механіки, де означає здатність матеріалу повертатися у вихідний стан після здійснених із ним трансформацій. Резильєнс як поняття соціальної психології найчастіше трактується як стійкість людини перед життєвими труднощами, як стресостійкість. Американська психологічна асоціація трактує це поняття як процес і результат адаптації особистості до складних обставин приватного життя чи професійної діяльності [13].

Натомість у соціальній роботі це поняття відоме значно менше; у наукових дослідженнях з проблеми професійної підготовки соціальних працівників резильєнс практично не використовується. Вважаємо резильєнс як ознаку і резильєнтність як властивість особистості значущою для формування загальної професійної компетентності соціального працівника, оскільки він має розвинути не лише знання, уміння та навички, але й особистісні характеристики та soft skills.

Основні ознаки резильєнтності в контексті професійної підготовки соціальних працівників представлені нами в таблиці 1.

Основні особистісні риси резильєнтного соціального працівника – це високий рівень розвитку комунікативних здібностей і навичок, уміння брати на себе відповідальність за успішні чи невдачі результати професійної діяльності, належний рівень емоційного інтелекту, позитивна самооцінка, цілеспрямованість і здатність поетапно досягати мети. Ми вважаємо, що досягнення належного рівня резильєнтності студентів під час навчальної практики може відбуватися в процесі вирішення практичних кейсів із соціальної роботи.

Як відомо [6, с. 242], кейси із соціальної роботи, представлені у вигляді реальних / віртуальних навчальних ситуацій можуть бути сюжетними та безсюжетними, навчальними з проблемною ситуацією чи без неї, односуб'єктними чи інституційними тощо. Для розвитку особистісної та професійної резильєнтності ми пропонуємо студентам вирішення *сюжетних навчальних кейсів із наявною проблемою*. При цьому майбутні соці-

Таблиця 1

**Основні ознаки резильєнтності соціальних працівників,
необхідні для здійснення професійної діяльності**

Ознака резильєнтності	Зміст ознаки резильєнтності	Кореляція з професійними / особистісними характеристиками соціального працівника
Ментальна	Резильєнтна особистість передбачає впевненість у здатності досягти успіху за складних умов життєдіяльності та цілеспрямованість	Соціальна робота є складною сферою професійної діяльності, оскільки пов'язана з перебуванням переважної більшості клієнтів у складних життєвих обставинах. У зв'язку із цим соціальний працівник має розвивати в собі цілеспрямованість у досягненні професійних цілей
Емоційна	Ця ознака відображає здатність особистості контролювати власні емоції, особливо у стресових ситуаціях, а також рівень розвитку емоційного інтелекту	Емоційна складова професійної діяльності соціального працівника найчастіше пов'язується з розвитком у нього емпатійності. Проте високий рівень емпатії не завжди є свідченням резильєнтності. Соціальний працівник має контролювати свої емоції у спілкуванні з клієнтами, щоб створити якомога більш ефективну ситуацію для успіху й подолання складних життєвих обставин клієнта
Ознака самоконтролю	Особи з високим рівнем резильєнтності мають належний рівень сформованості особистісної відповідальності та впевненості в позитивному впливі на результат їх професійної діяльності	Самоконтроль як необхідна soft skills соціального працівника є чинником його особистісного та професійного саморозвитку, а особистісна відповідальність за результати професійної діяльності сприяє зростанню впевненості у своїх діях та їх значущості для вирішення соціальних проблем клієнтів
Ознака самоприйняття	Ця ознака в поєднанні з ознакою самоконтролю передбачає належний рівень пілкування про себе, саморегуляції особистісного стану, особливо в конфліктних та емоційно несприятливих ситуаціях професійної діяльності	Самоконтроль є значущим показником особистісної та професійної зрілості соціального працівника, оскільки складні, конфліктні й емоційно несприятливі ситуації виникатимуть постійно, під впливом як об'єктивних умов (війна, пандемічні кризи), так і суб'єктивних (особистісне та професійне вигорання)
Фасилітативна	Соціальна фасилітація (інгібіція) передбачає формування групових ефектів поведінки й діяльності порівняно з індивідуальними її характеристиками	Приналежність соціального працівника до професійної групи в межах реалізації завдань професійної діяльності підвищує його резильєнтність, оскільки система взаємин всередині професійної групи та поза нею (взаємини з клієнтами) формує певні групові ефекти (симпатія, антипатія, соціальне збудження), які спонукають до побудови алгоритму вирішення ситуацій у професійній діяльності, а отже, до зростання рівня резильєнтності

[Джерело: розроблено авторами]

альні працівники можуть скористатися базою навчальних ситуацій чи запропонувати власні кейси для вирішення. Частина цих кейсів формується студентами в процесі підготовки презентацій до звітів з навчальної практики.

Аналіз кейсів для розвитку резильєнтності майбутніх магістрів соціальної роботи ми здійснили на матеріалах навчальної практики здобувачів денної та заочної форм навчання

освітньої програми «Соціальна робота. Соціальна педагогіка» у 2022–2025 рр. Практика проводилася в Житомирському державному університеті імені Івана Франка.

Відповідно до завдань навчальної практики ми поділили пропоновані студентам кейси на кілька основних типів:

1. *Мотиваційні кейси*, які сприяють формуванню у здобувачів позитивної мотивації

щодо майбутньої професійної діяльності. Прикладом такого кейсу може бути навчальна ситуація, запропонована студентами в процесі навчальної практики 2023 року: *«В маленькому містечку на Житомирищині було оголошено про проведення акції на підтримку родин військовослужбовців, які проходили реабілітацію в місцевому медичному закладі. Соціальні працівники відділу соціального захисту досить довго не могли розробити концепцію і план проведення такої акції. Оксана, випускниця спеціальності «Соціальна робота», яка ще під час навчання мала досвід роботи в благодійних проєктах Caritas, запропонувала провести короткі відеоінтерв'ю з пацієнтами реабілітаційного центру й викласти їх в соціальні мережі. Таким чином з'явилося достатньо охочих підтримати цю акцію на волонтерських засадах, а план її проведення соціальні працівники розробили разом із волонтерами».*

2. Соціально-комунікаційні (у т. ч. медіаторські) навчальні кейси, основна функція яких полягає в розкритті особливостей вирішення конфліктних ситуацій між суб'єктами соціальної роботи (клієнтами та їх оточенням; соціальними працівниками і клієнтами; соціальними працівниками у своїй професійній групі тощо). Медіаторські кейси мають подвійне значення: з одного боку, вони потребують постійної роботи соціального працівника над розвитком своєї резильєнтності, з іншого – наявний рівень розвитку резильєнтності демонструє, наскільки швидко й успішно вдається подолати проблему, яка виникла у клієнта / клієнтки.

Як приклад медіаторського кейсу можемо навести ситуацію, що використовувалася для виконання завдань навчальної практики у 2024 році. Здобувачі запропонували цю ситуацію, скориставшись реальними фактами, почерпнутими з мережі Інтернет: *«Не звертай уваги, і вони перестануть» не діє зовсім. Історія людини, яка пережила шкільний булінг» [4].* Ось зміст медіаторської ситуації: *«15-річна дівчина Марина звернулася до соціального педагога школи зі скаргою на систематичне цькування, постійні образи і знущання в школі. Дівчинка описує ситуації, коли її*

ображають, псують речі, зачинають у туалеті, та інші форми фізичного й емоційного насильства. Вона розповідає, що це тривало протягом багатьох років, а дівчинка так і не може зрозуміти причину цього».

Інший приклад соціально-комунікаційного кейсу, спрямованого на розвиток резильєнтності соціального працівника, було запропоновано студентам у вигляді такої ситуації: *«Родина з досить високим рівнем достатку проживала в невеликому містечку Донецької області. Але з 2014 року з початком російської агресії родина змушена залишити всі нажиті речі, гарний будинок, чудових друзів і виїхати з рідного містечка. Родичі з Житомирської області запропонували переїхати до них в село. Довго вагались... але вирішили. Переїхала родина в сільську місцевість просто без нічого, лише документи і речі першої необхідності. Соціальний працівник проводить низку консультацій з родиною».*

Завдання для цього кейсу було сформульовано таким чином: *«Спроектуйте два варіанти діалогу соціального працівника з дорослими членами родини (суб'єкти спілкування та можливі інтеракції), виходячи з конструктивної або ж деструктивної комунікації. Результати занесіть до таблиць».*

Зразок для виконання завдання соціально-комунікаційного кейсу на конструктивний стиль спілкування соціального працівника представлено в таблиці 2 з таким формулюванням: *«Впишіть в таблицю можливий діалог між соціальним працівником (СП) і дорослим членом родини внутрішньо переміщених осіб (ДР), користуючись правилами конструктивної комунікації».*

Так само формується і наступна таблиця із завданням для кейсу: *«Впишіть в таблицю можливий діалог між соціальним працівником (СП) та дорослим членом родини внутрішньо переміщених осіб (ДР), користуючись правилами деструктивної комунікації».*

3. Кейси протидії професійному вигоранню, значення яких ми вбачаємо в тому, щоб запобігти вигоранню соціальних працівників, що виявляється в емоційному виснаженні, втраті зацікавлення в професії, байдужості до виконання обов'язків тощо. Після

Таблиця 2

**Зразок для виконання завдання соціально-комунікаційного кейсу
на конструктивний стиль спілкування соціального працівника**

Суб'єкт спілкування	Можливі інтеракції
СП	<i>Добрий день. Я Іванна Корсунь, ваш соціальний працівник. Хочу поговорити про ваші основні проблеми та можливості надання соціальної допомоги вашій родині</i>
ДР	
СП	
ДР	
СП	
...	...

початку повномасштабної війни проблема професійного вигорання постала дуже гостро, у тому числі вигорання медиків, рятувальників, волонтерів та ін. У процесі навчальної практики студентам було запропоновано роботу з таким кейсом: *«Тетяна, соціальний працівник з 10-річним стажем, від початку повномасштабної війни стала відчувати постійне виснаження, втрату інтересу до своєї роботи, почуття небезпеки та тривоги за рідних під час перебування на роботі. Відділ соціального захисту розташований у прифронтовій зоні, що суттєво впливає на гостроту стану Тетяни. Одного дня після потужної нічної ракетної атаки ворога Тетяна прийшла до керівництва із заявою про звільнення. Керівник департаменту після розмови з Тетяною організувала проведення супервізії та запропонувала їй взяти участь у тренінгу протидії професійному вигоранню, організованому однією з міжнародних громадських організацій у Києві».*

4. *Фасилітативні кейси*, в основі яких закладено поняття фасилітації, введеної в науковий обіг К. Роджерсом [14]. Фасилітація – це взаємовплив, зумовлений соціальними контактами, що сприяють активізації групових соціально-комунікативних зв'язків, саморегуляції та самовдосконаленню соціального працівника. К. Роджерс характеризував поняття фасилітації за допомогою «істинності», «щирості», «довіри», «емпатійного розуміння» тощо.

Фасилітативні кейси досить часто ґрунтуються на теорії та практиці «порозуміння без насильства» американського психолога М. Розенберга [15]. В основі цієї теорії –

теорія «мови жирафи» й «мови шакала», які демонструють різні моделі побудови довіри, емпатії, щирості у взаєминах соціального працівника та клієнта.

Висновки. Таким чином, нами з'ясовано місце і роль навчальних кейсів, спрямованих на розвиток резильєнтності магістрів соціальної роботи в процесі навчальної практики. Встановлено, що потреба в розвитку резильєнтності фахівців соціальної сфери викликана об'єктивною соціальною ситуацією, притаманною сучасному українському суспільству, що характеризується високим рівнем кризовості, травматичності, нестабільності. На підставі аналізу численних наукових джерел визначено, що професійна резильєнтність соціального працівника має двояку спрямованість – на себе та на клієнта, резильєнтність якого визначає успіх чи невдачу у вирішенні його складної / кризової життєвої ситуації. Класифіковано основні ознаки резильєнтності майбутніх соціальних працівників – ментальну, емоційну, фасилітативну, ознаку самоконтролю, ознаку самоприйняття. Аналіз навчальних кейсів для магістрів соціальної роботи здійснено на базі авторського досвіду керування навчальною практикою в Житомирському державному університеті імені Івана Франка впродовж 2022–2025 рр. Пропоновані студентам для вирішення навчальні кейси представлено в дослідженні в поєднанні кількох груп: мотиваційні (сприяють формуванню у здобувачів позитивної мотивації щодо майбутньої професійної діяльності), соціально-комунікаційні (розвивають медіаторські вміння майбутніх соціальних працівників), кейси протидії професійному виго-

ранню (значення яких ми вбачаємо в тому, щоб запобігти вигоранню соціальних працівників, що виявляється в емоційному виснаженні, втраті зацікавлення в професії, байдужості до виконання обов'язків тощо), фасилітативні (в основі яких покладено поняття фасилітації як взаємовпливу, зумовленого соціальними контактами, що сприяють активізації групових соціально-комунікативних зв'язків, само-

регуляції та самовдосконаленню соціального працівника).

Перспектива подальших досліджень вбачається нами в проектуванні й апробації навчальних кейсів із розвитку резильєнтності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі практико-орієнтованої підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник : *практичний посібник*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
2. Лазос Г. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3. Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С. 26–64.
3. Міщенко І. Б. Методична доцільність використання кейс-методу в підготовці фахівців соціальної сфери. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3963/Mischenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 01.04.2025).
4. «Не звертай уваги, і вони перестануть» не діє зовсім. Історія людини, яка пережила шкільний булінг. URL: <https://bit.ua/2020/02/bullying-2/> (дата звернення 12.04.2025).
5. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету : *монографія*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 375 с.
6. Сейко Н., Ситняківська С., Павлик Н. Кейс-технології у білінгвальній підготовці фахівців соціальної сфери. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2 (7). С. 240–250.
7. Сігова М., Морозова О. Взаємозв'язок рівня резилієнс з професійним успіхом фахівців HR. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2020. № 3. С. 50–58.
8. Слозанська Г. І. Практикоорієнтованість системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах як умова формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 32. С. 177–181.
9. Тодорцева Ю. В. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 133–138.
10. Чернобровкін В. М., Морозова О. Б. Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резилієнс особистості. *Технології розвитку інтелекту*. 2021. № 1 (29). Т. 5. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57ea1eca-d4ac-4388-9bea-1bbc8f5b1f1a/content> (дата звернення 01.04.2025).
11. Bonanno G. Uses and abuses of the resilience construct: Loss, trauma, and health-related adversities. *Social Science and Medicine*. 2012. № 74. С. 753–756.
12. Fletcher D. and Sarkar M. Psychological Resilience. *A Review and Critique of Definitions, Concepts, and Theory*. *European Psychologist*. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/263651506_Psychological_Resilience (дата звернення 12.04.2025).
13. Palmiter D., Alvord M., Dorlen R. Building your resilience. *American Psychological Association*. 2012. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience> (дата звернення 30.04.2025).
14. Rogers C.R. On becoming a Person. A Therapist's View of psychotherapy. London: Constable and Company Ltd, 1993. 612 p.
15. Rozenberg M.B. Porozumienie bez przemocy. Warszawa: Czarna Owca, 2022. 280 s.

EDUCATIONAL PRACTICE OF FUTURE MASTERS IN SOCIAL WORK: CASES FOR DEVELOPMENT RESILIENCE

SEIKO NATALIJA ANDRIIVNA

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Professor at the Department of Social Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University

KOTLOVUY SERGIY ANATOLIHOVYCH

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University

LITJAGA INNA VOLODYMYRIVNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University

Introduction. The research substantiates the place and role of educational cases aimed at developing the resilience of masters of social work in the process of educational practice. It has been established that the need to develop the resilience of professionals in social sector is caused by the objective social situation in modern Ukrainian society, which is characterized by a high level of crisis, trauma, and instability.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the place and role of professional cases for future masters of social work in the development of their resilience during educational practices.

Methods. During the research process the methods of scientific analysis and synthesis were used to study the scientific sources on the problem of professional training of future masters in social work and the problem of resilience in professional activity; the method of classification was used to identify the main features of specialist's resilience, the method of idealisation was used to build training cases of various types, which were used in the process of training practices.

Results. Based on the analysis of numerous scientific sources, it is determined that the professional resilience of a social worker has a dual focus – on yourself and on the client, whose resilience determines success or failure in solving his/her difficult crisis life situation. The main signs of resilience of future social workers are classified: mental, emotional, facilitative, self-control, self-acceptance. The analysis of case studies for masters of social work is based on the author's experience of managing educational practice at Zhytomyr Ivan Franko State University during 2022-2025.

Originality. The scientific originality of the research lies in the design and testing of training cases on the development of future social workers' resilience in the process of educational practice.

Conclusions. The research can be used in the process of practice-oriented professional training of social workers by solving training cases. The case studies offered to students are presented in a combination of several groups: motivational (promote the formation of positive motivation for future professional activities), social and communication (develop mediation skills of future social workers), cases of counteracting professional burnout (the importance of which we see in preventing the burnout of social workers, which manifests itself in emotional exhaustion, loss of interest in the profession, indifference to the performance of duties and so on), facilitative (based on the concept of facilitation as a mutual influence caused by social contacts that contribute to the activation of group social and communicative relations, self-regulation and self-improvement of a social worker).

Key words: social worker, resistance, resilience, educational practice, case, case study.

REFERENCES

1. Kokun, O.M., & Melnychuk, T.I. (2023). *Rezylients-dovidnyk: praktychnyi posibnyk [Resilience handbook: practical guide]*. Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy.
2. Lazos, H. (2018). Rezilientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen [Resilience: conceptualisation of the concepts, review of current research]. *Aktualni problemy psykholohii*. Tom 3. Konsultatyvna psykholohiia i psykhoterapiia, 14, 26–64.
3. Mishchenko, I.B. (2008). Metodychna dotsilnist vykorystannia keis-metodu v pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoi sfery [The methodological feasibility of using the case method in the training of social workers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3963/Mischenko.pdf?sequence=1>.
4. “Ne zvertai uvahy, i vony perestanut” ne diie zovsim. Istoriia liudyny, yaka perezhyla shkilnyi bulinh [Ignore them and they will stop – does not work at all. Story of a survivor of school bullying]. Retrieved from: <https://bit.ua/2020/02/bullying-2/>.
5. Savelchuk, I.B. (2019). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v innovatsiinomu osvithnomu seredovyshchi universytetu [Training of social workers in an innovative educational environment of the university]. *Vyd-vo ZhdU im. I. Franka*.

6. Seiko, N., Sytniakivska, S., & Pavlyk, N. (2021). Keis-tekhnologii u bilinhvalnii pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Case technologies in the bilingual training of social workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2 (7), 240–250.
7. Sihova, M., & Morozova, O. (2020). Vzaimozv'iazok rivnia rezyliens z profesiinym uspikhom fakhivtsiv HR [The relationship between the level of resilience and the professional success of HR professionals]. *Psykhologhiia ta psykhosotsialni interventsii*, 3, 50–58.
8. Slozanska, H.I. (2014). Praktykooorientovanist systemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh yak umova formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnikh fakhivtsiv [Practice orientation of the system of professional training of future social workers in higher education institutions as a condition for the formation of competitiveness of future specialists]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 32, 177–181.
9. Todortseva, Yu.V. (2020). Keis-menedzhment yak metod sotsialnoi roboty v protsesi pidhotovky profesiino mobilnykh maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Case management as a method of social work in the process of training professionally mobile future social workers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 69 (3), 133–138.
10. Chernobrovkin, V.M., & Morozova, O.B. (2021). Analiz suchasnykh pidkhodiv do rozvytku i posylennia rezyliens osobystosti [Analysis of modern approaches to the development and strengthening of personality resilience]. *Tekhnologii rozvytku intelektu*, Vol. 5, 1 (29). Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57ea1eca-d4ac-4388-9bea-1bbc8f5b1f1a/content>.
11. Bonanno, G. (2012). Uses and abuses of the resilience construct: Loss, trauma, and health-related adversities. *Social Science and Medicine*, 74, 753–756.
12. Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological Resilience. A Review and Critique of Definitions, Concepts, and Theory. *European Psychologist*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/263651506_Psychological_Resilience.
13. Palmiter, D., Alvord, M., Dorlen, R. (2012). Building your resilience. *American Psychological Association*. Retrieved from: <https://www.apa.org/topics/resilience>.
14. Rogers, C.R. (1993). On becoming a Person. A Therapist's View of psychotherapy. Constable and Company Ltd. 612 p.
15. Rozenberg, M.B. (2022). *Porozumienie bez przemocy [Nonviolent Communication]*. Czarna Owca. 280 s.